

Quamdiu igitur christiana principia omnia negant, cum iis et pro iis agendum ac orandum, sicut factum semper est in Ecclesia et fit cum gentilibus et pro gentilibus. Proponenda eis fides est sub motivis credibilitatis luculentissimis et orandum pro eis, ut lumine gratiae illustrentur; sed certè disputatio cum eis non pertinet ad tractatum theologicum de Incarnatione, nisi quatenus forte difficultates speciales et huic tractatui propriae essent dissolvendae. Cf. S. Th. 1. q. 1. a. 8. b) Asserenda pariter erat ac vindicanda veritas et integritas humanae naturae quam Verbum assumpsit, adversus Doctarum sectas, Arianos deinde et Appollinaristas. c) Definienda vera unionis ratio adversus Nestorianorum disjunctionem et Monophysitarum confusionem, e quorum prioribus Adoptiani, ex posterioribus Monotheletae velut ex fonte rivi defluerunt. d) Christi mediatoris per assumptam humanam naturam singularem genuina relatio ad humanam naturam universam in disputationibus adversus hos omnes haereticos illustrata est. Neque enim vel in uno ex commemoratis tribus capitibus errari potest, quin mediationis ratio, ut in Scripturis et in traditione proposita est, simul pervertatur.

Sive igitur revelata doctrina de Christo in se spectetur, sive consideretur polemicae prae modo oppugnationis atque inde consecutae defensionis et illustrationis per omnes Ecclesiae aetates, divisio tractatus proposita tum sua simplicitate sponte se offert, tum sua amplitudine et congruentia cum revelatae doctrinae fontibus non parum se commendat.

SECTIO I.

DE DIVINITATE PERSONAE QUAE MANIFESTATA EST IN CARNE

THESIS II.

Iesu Christi eminentia super omnem creaturam et praesistentia ante omnem creaturam.

» Ex Scripturarum doctrina plane evidens est, Iesum Christum, quem
• ut Filium hominis in tempore natum et in terris conversatum esse
• sine demonstratione nunc sumimus, non merum hominem esse, sed dignitatis et naturae altius quavis sive humana sive angelica longe
• praestantioris, eundemque secundum hanc naturam sublimiorem temporariae suae nativitati immo rerum omnium creationi praesistentisse.»

Scripturarum doctrina luculenta est, ut paucis eam innuisse sufficiat eo vel magis, quod hanc thesim non nisi sequentium praeparationem esse volumus.

I. Eminentiam super creaturas hic adhuc spectamus solum in comparatione *Filii Dei* cum omnibus, qui in ordine creato natura et gratia excellunt. Si in his comparationibus spectetur solum declarata eminentia super creaturas existentes, ex illis evidenter demonstratur, hominem Iesum non esse merum hominem, sed praeterea excellentioris dignitatis et quidem dignitatis fundatae in ipsa excellentiori natura. Si vero spectetur modus illarum comparationum, in iis iam includitur demonstratio divinitatis, de qua in sequentibus distincte acturi sumus.

Aperte profitetur Filius ille hominis quantumvis repugnantibus Iudaeis, dignitate et gloria a Deo Patre accepta maiorem se esse Abrahamo, a quo et ipse secundum generationem temporalem traxit originem Io. VIII. 52-56; maiorem Moyse et omnibus prophetis; hocque ideo quia ipse est « Filius unicus charissimus », in cuius comparatione illi sunt famuli ac servi Marc. XII. 6; postulat, ut ita credant ac profiteantur sui discipuli, hancque fidem docet esse donum coeleste Matth. XVI. 13-17.

Apostoli praecones fideles ita praedicant, esse scilicet Iesum Christum ut Filium super domum Israel et domum

auctorem amplioris gloriae prae Moyse, qui est famulus et simpliciter unus de familia Filio subjecta Heb. III. 3-6; esse excellentiorem omnibus angelis, quantum Filius praestat ministris; et esse *α* super omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo sed etiam in futuro » Heb. I. 4-14; Eph. I. 21; 1. Pet. III. 22.

In hisce locis ubique comparatur Iesus Filius hominis cum omnibus iis, qui natura, gratia, auctoritate, dignitate eminent in ordine creato, qui ex illis dotibus ipsi non raro dicuntur et vero aliquo sensu sunt filii Dei. Nihil tamen secus in comparatione cum Domino Iesu omnes sunt ministri et servi, ipse solus Filius Dei est; non eius ergo ordinis, cuius sunt ipsi, sed alterius sublimioris. Non enim dicitur esse Filius Dei una cum ipsis sive angelis sive hominibus, et solum potiori iure in eodem tamen ordine Filius; sed in comparatione ipse solus est Filius, reliqui omnes quamvis tum nobilitate naturae a Deo creatae tum maxime donis gratiae, legatione divina, munere etc. per se spectati sint filii Dei, comparati tamen cum ipso vel non filii sed servi dicuntur, vel si quando non *comparate* sed *subordinate* ad ipsum nominantur filii, haec filiatio disserte exhibetur ut derivata per gratiam ab ipso, qui est Filius Dei unigenitus Io. I. 12; Rom. VIII. 29; Gal. IV. 47. Quare non dignitate solum accersita et per gratiam communicata, sed ipsa sua natura Iesus Christus ut Dei Filius eminent super totum ordinem creatum et super omne nomen; quantumcumque enim ad dignitatem filiorum creaturae eleventur per gratiam, manent in familia Dei subditi, ipse autem ut Filius habet familiam totam subjectam.

II. Eiusdem qui in tempore natus est, demonstratur praeexistentia ante hanc temporariam nativitatem.

Praecursor Ioannes Baptista testatur, Iesum qui ad ipsum inter turbas hominum venerat Nazaretho, *α* de sursum » et de coelo, atque ideo esse non modo super ipsum sed super omnes Io. III. 31. 32. Idem Iesus docet Iudaeos, se ipsum, cuius illi putabant patrem et matrem novisse, descendisse de coelo. Cum populus eius verba sensu proprio intelligeret, quod affirmaret existisse se in coelo,

antequam in terris versaretur (quid enim aliud verba significare possunt?), hunc sensum confirmat et huius rei fidem postulat ita, ut simul doceat hanc fidem in ipsum donum esse Patris coelestis Io. VI. 41-47; cf. VIII. 21-23. Unde suum in coelum ascensum fore ait reditum illuc, ubi erat prius Ib. VI. 58-63; XVI. 28-30.

Quod autem mirabilius videri debuit et ex numero creaturarum omnium eum eximit, hunc descensum et ascensum non ita vult intelligi, quasi ex coelo discesserit; sed dum visibilis et verus homo factus est in terra, qui est ipse descensus e coelo, simul se in coelo esse affirmat Io. III. 13. Qua doctrina is ipse, qui humanam habet naturam circumscriptam spatio, simul secundum aliam naturam nullo loco definitum se esse declarat. Quod de spatio et loco, hoc idem docet de sua relatione ad tempus. Qui ante quinquaginta annos nondum elapsos recenti memoria natus fuerat adeoque certe in tempore est et ex tempore, fidem postulat, ut eum fuisse credamus ante Abraham immo ante omne tempus. Cum enim Iudaei ex propositione: *α* Abraham vidit diem meum », inferrent alteram velut absurdam: *α* quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? » Christus hoc ipsum affirmat asseveratione gravissima et ea verbi forma, quae excludens temporis differentiam illi soli in Scripturis tribuitur, cuius nomen est *Ego sum*: *α* amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. » Eminentem hunc sensum verbi *sum* demonstrat tum oppositio inter existentiam Abrahae quae *facta est*, et existentiam eius qui *est* simpliciter, tum modus intelligendi Iudaeorum, qui colligitur ex facto: *α* tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum » Ib. VIII. 56. sq. (cf. Lev. XXIV. 16), tum Evangelistae narrantis consilium (cf. c. I. Evangelii).

III. Praeexistentia exhibetur in comparatione cum creatione universi. Si cui praeexistentia ante conditionem rerum omnium superioribus non satis explicitè enuntiata videtur, conferat testimonia Christi et Apostolorum, ubi creatio et initium mundi disserte componitur cum Christo vel simpliciter praeeistente, vel cum ipso ut creator est.

Nondum appellabimus ad initium Ev. Ioannis; ibi enim

argumenta omnia per Scripturas dispersa, quibus ipsa divinitas personae Christi demonstratur, in unam velut summam collecta esse, alio loco opportuniori videbimus. Nunc introductione aliqua uti nobis liceat. Filius itaque hominis morti iam proximus proficitur Io. XVII. 5. 24, se claritatem habuisse apud Patrem, antequam mundus esset, claritatem autem illam dicit, cuius visio sit merces promissa Apostolis et fidelibus.

Sociniani et Rationalistae respondere solent, id quod Christus ait: « clarifica me claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te, » intelligi posse ac debere de praedestinatione claritatis in consilio divino. At haec verborum detorsio vetustis iam haereticis familiaris plene confutata est a Novatiano de Trinit. c. 16. al. 24. (Galland. Bibl. T. III. p. 299.). « Si, inquit, antequam mundus esset, gloriam habuit apud Deum, et claritatem tenuit apud Patrem, ante mundum fuit; nec enim habuisset gloriam, nisi ipse prius fuisset... Sed enim homo gloriam ante mundi institutionem habere non potuit, qui post mundum fuit; Christus autem habuit, ante mundum igitur fuit: non igitur homo tantummodo fuit, qui ante mundum fuit... Nec praedestinatio ista dicatur, quoniam nec posita est, aut addant hoc, qui hoc putant; sed vae est adiciendis quomodo et detrahentibus positum; non potest ergo dici, quod non potest adici. Sublata ergo praedestinatione quae non est posita, in substantia fuit Christus ante mundi institutionem. » Ad hoc argumentum ex obvia verborum significatione adicit Novatianus deinde alterum ex eo, quod Christus aliquid exors et singulare sibi tribuit ea particula « ante constitutionem mundi, » praedestinationis autem aeternitas nihil esset ei peculiare. Ceterum res est clara ex verbis ipsis; neque enim *possessio* gloriae, ut est hoc loco, potest dici aeterna ratione aeternae praedestinationis. Nam divinus quidem actus electionis Eph. I. 4. et qui idem est, actus donationis quatenus consideratur in Deo, aeternus est; at *possessio* sive gratiae sive gloriae quae est praedestinationis effectus, non profecto ab aeterno est sed in tempore manifestatur. Confer

2. Tim. I. 9. 10. ubi describitur actus praedestinationis aeternus ex parte Dei, et eius effectus temporarius in nobis, rei scilicet ab aeterno praedestinatae *possessio* in tempore: « secundum propositum et gratiam quae *data est nobis* (in proposito) in Christo Iesu *ante tempora saecularia, manifestata est autem nunc* per illuminationem (apparitionem, adventum *διὰ τῆς ἐπιφάνειας*) Salvatoris nostri Iesu Christi. » Sicut Io. XVII. 5. *possessio claritatis* dicitur ab aeterno, ita hic a Paulo aeternus dicitur *actus donationis in Deo*; sed *possessio* seu *effectus manifestatus* incipit in tempore. Hoc modo Augustinus distinguere solet inter gratiae praeparationem in Deo, quae est ab aeterno, et inter gratiae possessionem seu collationem in tempore; de qua re diximus in Tractatu de Deo th. LVII.

Nulla declaratione indigent testimonia, ubi, qui sanguinem suum fudit in cruce, exhibetur ut creator rerum omnium: ipse est per quem condita sunt universa visibilia et invisibilia, et ipse est ante omnes, in quo omnia constant et consistentiam habent Coloss. I. 16. 17. 20; Filius per quem Pater locutus est novissime diebus istis, idem est per quem creavit saecula resque omnes in tempore existentes, de ipso enim scriptum est: tu Domine in principio terram fundasti Heb. I. 2. 3. 10.

Universim tota doctrina Christi et Apostolorum eius hunc unum habet sensum clarissimum, quo reiecto nullus amplius subest, Iesum qui saepissime se proficitur legatum et ministrum Patris, simul esse Dominum super omnem rationem ministerii, ex sua propria dignitate Filii Dei eminentem super omnia creata, quae universa ab eo pendent et ei subsunt; esse simul in terra circumscriptum loco, et in coelo ac terra sine ulla locorum definitione; esse natum hominem ante non multos annos, et simul esse ante omne tempus; esse in opprobriis ex tempore, et in gloria antequam quidquam esset creatum; creata omnia suprema et infima per ipsum esse coepisse. Negari igitur nullo modo potest illud quod in thesi enuntiavimus, ab ipso Christo et ab eius Apostolis clare et evidenter praedicatum et in ss. Scripturis consignatum esse.

THESIS III.

*Declaratur vis argumenti quod ducitur pro dicinitate
Iesu Christi ex nominibus Deus et Filius Dei.*

« Quamvis argumenta Scripturae, quibus divinitas Iesu Christi demonstratur, nec unice nec potissimum ad appellationem *Dei* et *Filii Dei* per se et extra contextum spectatam redigantur, non ea tamen est in usu loquendi biblico horum nominum ambiguitas, qualem Sociniani post alios haereticos, ut argumentorum vim eluderent, asseruerant. Demonstrari enim potest, 1° nomen *Dei* praeter unum Deum Patrem et Filium et Spiritum Sanctum nemini umquam in numero singulari ab sacris Scripturis adtribui simpliciter et sine expressa restrictione et improprietas significatione; 2° in universis Scripturis praeter unum Filium Dei, qui est Iesus Christus, nullam personam singularem et definitam ex propria ss. scriptorum sententia appellari *Filium Dei*, nisi fortasse ratione typi, quem gerat ipsius Iesu Christi; 3° falsum esse nomen *Filii Dei* aetate Christi fuisse vulgatissimum, quo tanquam proprio non secus ac nomine *filii David* Messiam designare consueverint Iudaei etiam illi, qui non alium Christum expectarent, quam regni Iudaei potentissimum restauratorem eumque merum hominem. »

Significatio nominum praesumitur quidem propria, quamdiu impropria non demonstratur. Affirmare igitur Scripturas, quae « ad nostram doctrinam scriptae sunt » (Rom. XV. 4.), nominibus augustissimis ubique et constanter uti sensu improprio in ipsis fidei fundamentis declarandis, idque affirmare propterea, quod ea nomina improprietas per se non excludant et fortasse aliquando sensu improprio revera reperiantur adhibita, profecto inepta est disputatio. Si tamen significationis propriae, quae merito praesumitur, postulatur positiva demonstratio, multo ineptius est hanc redactam velle ad ipsa nomina per se spectata, ut scilicet ostendatur ea ex sese significationem impropriam nullam admittere, siquidem ex contextibus, ex parallelismis, ex praesidiis interpretationis internis ceteris et externis demonstrari potest, in illis locis, de quibus controversia movetur, ea nomina suam propriam retinere significationem. Omnium autem absurdissimum est exigere, ut res tota unice vel potissimum revocetur ad disputationem de nominibus quibusdam,

quando argumenta suppetunt lucidissima, quibus id quod quaeritur, demonstrari potest praecisione facta ab huiusmodi nominibus, qua demonstratione posita nominum deinde significatio per sese patebit. Atqui haec omnia absurda gradu summo inducerentur, si quis demonstrationem divinitatis Iesu Christi ita postularet, ut ex nominibus *Dei* et *Filii Dei* per se spectatis eam unice vel potissimum confici vellet. Huc ergo disputatio revocanda non est.

Quae quamvis ita sint, non tamen undequaque probamus, quod ad obiectionem, nomen *Dei* et *Filii Dei* in Scripturis etiam angelis et hominibus adtribui, responderi solet distinguendo: tribuitur, inquit, sensu alio et improprio, *concedo*; tribuitur eodem sensu ac ipsi Christo, *nego*. Responsio sine dubio vera est, sed parumper confusa, quae modum diversum attributionis horum nominum distincte non exhibet, et propterea tricas omnes non radicatus excindit. Quare post diligens omnium locorum examen ex quibus difficultas ea formari posset, obiectioni iis verbis conceptae *negando* occurrendum esse dicimus. Ad huius responsionis sensum declarandum et veritatem demonstrandam praesens thesis pertinet.

Qui huic indagini viam praemonstret simulque rei gravitatem persuadeat, auctorem habemus ipsum s. Paulum Heb. I. 5. Hoc enim loco Apostolus non solum sermonem habet de modo, quo Christus appellatur *Filius Dei*, sed ipsum nomen de nullo alio, neque de angelo in universis Scripturis V. T. unquam dictum esse affirmare videtur. De hoc eodem usu Scripturarum quoad nomen *Dei* expressae admonet s. Irenaeus l. III. cc. 6. et 19 (al. 21), et idem quoad nomen utrumque *Deus* ac *Filius Dei* indicat Origenes verbis licet minus expressis in fragmento, quod in sua apologia conservavit s. Pamphilus (Opp. Orig. ed. Ruaci T. IV. p. 99.). Origenes quidem ait, unum esse qui est semper et inseparabiliter Filius, quamvis multi suscipiendo in se *Filium* potestatem acceperint, ut fierent *filii Dei*: « propter quod quantam differentiam versus *Deus* habet ad eos, quibus dicitur: ego dixi, *dii* estis; tantam differentiam habet versus *Filius* ad eos, qui audiunt *filii* Excelsi

omnes. » Tali oppositione nominis in singulari numero *Deus* et *Filius Dei* ad nomen in plurali *dei ac filii Dei* videtur sane dicere Origenes, appellationem *filiorum Dei et eorum* in numero solum plurali sensu improprio et analogico, in singulari vero et simpliciter nomen *Filius dei et Deus* non nisi sensu proprio usurpari. Clarissime s. Irenaeus de nomine *Dei* contendit, illud numquam definitive et simpliciter dici nisi de uno vero Deo, hocque ipso argumento utitur ad Christi divinitatem demonstrandam. « Neque igitur Dominus, neque Spiritus Sanctus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus, *definitive et absolute Deum* nominassent aliquando, nisi esset vere Deus... *Nemo igitur alius*, quemadmodum praedixi, *Deus* nominatur aut Dominus appellatur, nisi qui est omnium Deus et Dominus... et huius Filius Iesus Christus... Et ipse Moyses homo Dei existens, deus quidem datus est ante Pharaonem, non autem vere Dominus appellatur nec Deus vocatur a prophetis, sed fidelis Moyses famulus et servus Dei dicitur a Spiritu. »

Haec iam inductione locorum, ubi ea nomina occurrunt, demonstranda sunt.

I. Ad nomen *Deus* quod adinet, fatetur ipse Gesenius testis non suspectus (Thesaur. T. I. p. 98. nota 1.), non solum incommunicabile יהוה sed etiam אלהים numquam de singulari aliquo homine adhiberi. Assertio itaque nostra haec est: nomen אלהים de pluribus simul hominibus in speciali relatione ad Deum constitutis Ps. LXXXI. (hebraice 82) l. 6. coll. Io. X. 34. 35. et de angelis Ps. VIII.6. coll. Heb. II. 7. 9. adhibetur quidem, quia mutatio significationis propriae in analogam ex ipsa pluralitate facile patet; numquam vero unum aliquod subiectum nisi verus Deus ex propria ss. scriptorum sententia simpliciter et sine expressa translatae significationis declaratione hoc nomine appellatur.

Difficultas contra hanc assertionem peti potest ex appellatione Angeli Domini יהוה מלאך in V.T., qui passim non solum אלהים sed etiam יהוה appellatur. At a) ex contextibus locorum et ex magna consensione veterum Patrum probari potest, illum Angelum Domini qui hisce nominibus desi-

gnatur, esse verum Deum, illisque locis narrari θεογονία's quibus duas divinas personas, mittentem et missam, distinguimus docemur. b) Si aliorum Doctorum sententia admittitur, qui illum « Angelum Domini » putant esse angelum creatum, etiam ita nomen Dei non angelo sed ipsi Deo tribuitur. Si enim cum Augustino (de Trin. l. III. c. 11. et alibi) et Gregorio M. (Moral. l. XXVIII. c. 1.) rem ita explices, ut Deus per ministerium angelorum efformaverit species quasdam visibiles et voces sensibiles ad suam ipsius praesentiam indicandam, significatio verborum pro sua diversitate modo ad Deum referenda est, cuius praesentia indicabatur, modo referri potest ad angelum, cuius ministerio ostenta illa fiebant: « modo angeli modo Dominus vocantur, inquit Gregorius (Moral. l. c. n. 7.), quia angelorum vocabulo exprimuntur, qui exterius ministrabant, et appellatione Domini ostenditur, qui eis interius praeerat » (1). Adeoque nomen *Deus* necessario refertur ad eum qui praeerat, non ad eum qui ministrabat.

Quod Genes. XIX. 18. duo angeli secundum praesentem lectionem appellantur nomine divino אַנְגְלֵי pendet a punctis vocalibus Massoretharum, qui ita legendum esse putarunt pro אַנְגְלֵי vel אַדְנֵי. Si vero illa lectio retinetur, cum s. Iustino (dial. cum Tryph. n. 56. ad finem) is, qui dicitur discessisse ab Abraham Gen. XVIII. 33. estque Deus ipse, etiam Gen. XIX. 18. cum duobus angelis iterum Lot apparuisse censendus esset; nisi cum s. Augustino et aliis duo illi angeli potius habendi videantur duae divinae personae (Aug. Trin. II. n. 20. 22). Vide de theophaniis et de Angelo Domini Tract. de Trinitate th. VI.

Reliqua, quae contra primam partem nostrae propositionis obiici possent, nullius sunt momenti. Nam quod Ra-

(1) Immo Gregorius ib. n. 8 existimat, ipsas illas voces ad Christum baptizatum: « hic est Filius meus dilectus » etc. efformatas esse per angelos; attamen significatio verborum sane ad Deum Patrem, non ad ministrantem angelum refertur. Etiam vero ibi ponas, efficientiam vocabulorum immediata a Deo ipso fuisse, certe a Deo fuit non ut est persona Patris distincta, sed (utpote effectus ad extra) a Deo uno et trino; nihilominus significatio ad solam refertur personam Patris, ut est distincta a Filio et Spiritu Sancto.

tionalistae aliqui Ps. XLIV. (hebr. 45.) 7. 8. referunt ad Salomonem, manifesto absurdum est, et refutatur vel sola collatione cum Heb. I. 8. 9. Quod spectat ad textum hebraicum Exod. IV. 16. (nam in Vulgata latina non est difficultas) et ad Exod. VII. 1, ibi Moyses non dicitur Deus simpliciter sed cum expressa restrictione: « constitui te *Deum Pharaonis* (seu Pharaoni), et Aaron frater tuus erit propheta tuus. » Proprie loquendo *Deus* potius est terminus comparationis, quam quod Moyses hoc nomine appelletur: constitui te prae Pharaone sicut Deum (1); nam, sicut Deus solet, imperabis ei portentis quae ipse patraturus es, et verbis quae loqueris per legatum tuum. De 1. Reg. XXVIII. 13. non est, quod simus solliciti; ab impia enim et perterrita muliere inexpectatum Samuelis simulacrum אֱלֹהִים dictum esse narrat s. scriptor, non ipse ita illud appellat.

II. Maior primo intuitu difficultas videri posset de nomine *Filius Dei*, quod frequentissime in Scripturis tum angelis tum hominibus tribui constat. Porro non est haec extrinsecus tantum adscita denominatio ex providentia et benevolentia Dei vel ex ratione creationis, sed inest sanctis angelis et hominibus dignitas supernaturalis, assimilatio ad divinam naturam per donum gratiae sanctificantis et divinae naturae participatio, qua « filii Dei nominamur et sumus, » ita ut per hanc inhaerentem gratiam et supernaturalem, iustitiam eximamur a naturali conditione servorum, et constituamur sicut filii ita et heredes Dei (Rom. VIII. 14-17; Gal. IV. 5-7). Ergo de unoquoque iusto verum est, eum esse filium Dei non quidem per generationem, sed per communicatam ipsi assimilationem et participationem divinae naturae, quod est generationis analogum aliquod (Io. I. 13; 1. Io. V. 1; Iac. I. 18; 1. Pet. I. 23), et ideo esse filium adoptionis. Quae ergo potest esse causa, cur multi simul tam frequenter in ss. litteris dicantur filii Dei, et cur singuli ita dici non possint? At quaestio non est, utrum singuli iusti etiam definiti ac determinati pos-

(1) Ellipsis particulae comparativae in hebraico satis frequens est. Sic, e. g. suppletur in Vulg. sicut passer Ps. 10. 2.; quasi fœnum Is. 61. 12; quasi onagri Job 24. 5. ubi in textu heb. particula deest. Vide grammaticos.

sint ita appellari; si enim eo modo, quo dictum est, singuli sunt filii adoptivi, quis dubitet posse appellari quod sunt? Non quid per se dici posset sed quid dicatur, nunc quaerimus, et animadvertimus in universa Scriptura diversissimum usum loquendi de Christo et de angelis ac hominibus, spectato etiam solo nomine *Filii Dei*.

Christus constanter et locis fere innumeris a Patre coelesti, a se ipso, ab angelis, ab Apostolis et discipulis, ab ipsis daemonibus tamquam nomine ipsi uni proprio appellatur Filius Dei, Filius cum articulo ὁ υἱός, Filius dilectus, Filius unigenitus; cum Filium Dei se manifestat, fideles procedunt et eum adorant; increduli blasphemiae accusant, ad lapides currunt, morte dignum indicant, « quia Filium Dei se fecit. » Contra quantumvis angeli et homines sint filii Dei per adoptionem, quantumvis frequentissime (ultra quinquages) in plurali numero h. e. in confuso aut, quod eodem fere redit, aliquando etiam in singulari, sed vel collective vel absque determinatione personae dicantur filii Dei; nullus unquam angelus vel homo singularis a ss. Scripturis certo appellatus reperitur filius Dei, nisi forte ratione typi, quo repraesentet ipsum Christum Filium Dei. Hoc factum si verum est, persuadet, nomen *Filii Dei* ubi tribuitur definitae personae, usu biblico non significare filium tantummodo adoptivum, sed habere significationem eminentem. Hanc autem non esse aliam quam *naturalis Filii Dei*, demonstrat oppositio ad filios adoptivos, quod hi non nisi per ipsum sunt filii, qui est singularis *Filius*; et quod in comparatione cum illo, ipse est Filius super familiam, adoptivi autem sunt servi de familia (th. II.).

Reliquum est, ut demonstremus, legem quam diximus, in huius nominis usu revera servari constanter per universas Scripturas. Numero plurali filios Dei frequenter appellari tum angelos tum homines non solum iustos, sed quandoque etiam alios ratione munerum vel specialis relationis ad Deum, sufficit dixisse.

In numero singulari nomen *Filii Dei* de angelo numquam occurrit (1), de hominibus reperitur quidem; sed tri-

(1) Dan. III. 92 (in textu chal. 25.) non sunt verba s. scriptoris

plici hoc tantum modo: a) *indefinite* Sap. II. 13. 18 (1); Ecclesi. IV. 11; Gal. IV. 7; Apoc. XXI. 7. cf. 1. Io. V. 1; b) *collective* h. e. de collectione plurium Exod. IV. 22. 23; Jerem. XXXI. 9. 20. cf. Mal. I. 6. Quod dicitur Osee XI. 1. vel ad hanc vel coll. Matth. II. 15. etiam ad sequentem classem referri potest. c) *Typice* homo determinatus nominatur quidem filius a Deo ipso; sed ita ut nomen idem hominem illum significatione minus plena, simul autem Christum cuius ille typum gesserit, significatione plenissima designet. Unde in hisce exemplis tertiae classis nomen retinet suam eminentem significationem, quatenus ad Christum refertur; licet ei subsit significatio etiam alia tantum analoga, quatenus designat hominem, qui typus est. Supposito autem hoc discrimine duplicis significationis plenissimae et minus plenae, facile intelligitur, in hisce locis nomen *Filii Dei* formamque loquendi a Spiritu Sancto selectam esse non ratione typi (puta Salomonis) sed ratione antitypi, qui est Christus Filius Dei sensu plenissimo. Haec relatio nominis princeps ad Christum, seu quod nomen *Filii Dei* ibi non sit positum ob eam qualemcumque rationem analogam, qua convenire possit etiam typo Salomoni, sed ob rationem propriam filiationis enuntiandam de antitypo Christo, demonstratur tum ex fine ac scopo Scripturae, qui sane potior est praedicare Christum quam ea, quae ad typum pertinent, tum ex collatione locorum, quod alibi nuspium de homine determinato nisi de uno Christo Scriptura ita loquatur, tum denique evidenter ex doctrina s. Pauli Heb. I. 5.

Locus ad rationem hanc typicam pertinens, si verum fateamur, unicus est 2. Reg. VII. 14, qui tamen repetitur 1. Paral. XVII. 13; XXII. 10; XXVIII. 6, ubi Deus sensu historico quidem de Salomone ait: « ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium; » sensu autem typico haec de Christo dici eo modo quo declaravimus, manifestum fit ex Heb. I. 5. Apostolus

sed regis Nabuchodonosor; nec angelus dicitur filius Dei, sed similis filii Dei vel deorum אֱלֹהִין לְבַר דְּבִיהוּ דֵּה De hoc confer tamen Irenaeum I. IV. c. 20. n. 11. et Tertull. contra Marc. I. IV. c. 10.

(1) Si textus Sap. intelliguntur de persona determinata, ea non potest esse nisi ipse Christus coll. Ps. XXI. 9; Matth. XXVII. 43.

locum 2. Reg. VII. tanquam simpliciter pertinentem ad Christum non sensu ac Ps. II. 7. citat hoc modo: « cui enim dixit aliquando angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? et rursum (cui dixit aliquando), ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium? » Adverte, eum esse loquendi modum Apostoli, ut non solum declaret verba citata ad Christum referri; sed etiam manifesto significet, ea de angelo et a fortiori de mero homine *per se spectato* et secundum sensum primario intentum numquam et nuspium dicta fuisse. Quae leguntur Ps. LXXXVIII. (heb. 89) 27. 28, vel sensu immediato ad Christum pertinent, vel si admittamus, sensu historico significari Davidem aut Salomonem, eodem modo ut antecedentia typice ad Christum necessario referenda sunt; neque enim quae ibi dicuntur magnifica, de aliquo quam de Messia saltem sensu pleno vera esse possunt.

Unus adhuc est locus Luc. III. 38, qui universalitati nostrae propositionis adversari videri potest. Non tamen ita est; sed immo si spectetur modus, quo Syrus interpres antiquissimus textum vertit, et quo aliqui etiam inter Patres ut s. Athanasius (contr. Apollinar. l. II. n. 1) totum locum explicant, potius confirmatur transiisse velut in communem quendam sensum christianum, ut praeter unum Christum nullus homo singularis censeatur in Scriptura dictus *Filius Dei*. Si locus sensu obvio intellectus per se inspicitur, non iam dicitur *Adam filius Dei*, sed *Adam Dei*, seu *qui fuit Dei*. In tota serie genealogica του 'Ηλι, του Ματθα... του Σηθ, του 'Αδამ, του Θεου hisce genitivis exprimitur pendentia et origo unius ab altero, quae quidem neque in serie hominum est ubique eadem, sed modo origo naturalis modo legalis tantum (per fictionem iuris, ut dici solet); Adami autem a Deo origo est creaturae a creatore. Unde pro re diversa supponunt genitivi illi, quando dicitur e.g. *David qui fuit Iesse*, et quando dicitur *Adam qui fuit Dei*; in priori membro intelligitur *David qui fuit a Iesse ut filius*, in altero *Adam qui fuit a Deo ut creatura*. Licet ergo in serie hominum genitivi supponant pro relatione patris ad filium (naturali vel legali), in membro ultimo quod supponit originem per creationem, nomen supplendum non est *filius* sed *creatura*.

Id optime persensit Syrus interpres. Cum enim in tota serie ubique suppleret nomen *filius*, in ultimo membro locutionem repente immutavit hoc modo: « et putabatur filius Ioseph, *filii Heli, filii Mathat.. filii Seth, filii Adam, qui a Deo* » (1). Adeo autem iam antiquitus persuasum erat, non posse hic admitti appellationem *filii Dei* pro Adamo; sed hanc de una determinata persona enunciatam ad neminem alium quam ad Christum pertinere, ut aliqui, cum putarent in ultimo etiam membro (τοῦ θεοῦ, *qui Dei*) supplendum esse *filium*, illud non ad Adam referrent sed ad Christum, licet contextus difficulter et non sine aliquo artificio hanc relationem admittere videatur. In commate nimirum 23^a verba « ut putabatur filius Ioseph » inter parenthesis ponenda essent hoc modo, ut diceretur: Iesus erat incipiens quasi annorum triginta (ut putabatur filius Ioseph), qui (Iesus) fuit Heli, fuit Mathat... fuit Adam, fuit Dei; atque ita secundum assumptam naturam enuntiaretur per virginem matrem *Filius hominis* Heli, Mathat etc. usque ad Adam, et in ultimo inciso idem Iesus secundum divinam naturam *Filius Dei*. Ita inter Patres certe contextum explicuit S. Athanasius l. c. « Qui Dominum nostrum Iesum Christum, inquit, non ex Deo et homine unum confitentur, ut scriptum est in Evangelio: qui fuit Adam, qui fuit Dei; dicant, quid de eo existiment » etc.

Aliud praeter citata testimonium ex Scripturis nullum proferri potest, ubi nomen *Filii Dei* in numero singulari videri posset de alio dictum quam de persona Iesu Christi Filio Dei naturali. Quod ergo in thesi asserimus, inductione demonstratum est.

III. Ultima pars thesios est contra theoriam aliquam fundamentalem Socinianorum de nomine *Filius Dei*. Quamvis in Scripturis V. T. divinitas et divina filiatio promissi Messiae revelata contineatur, non tamen ea claritate et distinctione proposita erat, ut fides explicita in illam omnibus Iudaeis ad salutem necessaria esset. Eo vero ipso, quod doctrina obscurius proposita, et fides explicita in di-

(1) *וְהָיָה אֵלֶיךָ כְּאֶחָד מֵהַבָּנִים וְהָיָה לְךָ כְּאֶחָד מֵהַבָּנִים וְהָיָה לְךָ כְּאֶחָד מֵהַבָּנִים וְהָיָה לְךָ כְּאֶחָד מֵהַבָּנִים*

vinitatem Messiae esset singulare donum paucioribus concessum, sane hoc sensu pleno et perfecto nomen *Filii Dei* non potuit esse passim omnibus notum ita, ut penes ipsum Iudaeorum vulgus transierit nomen proprium ad designandum Messiam. Quare Sociniani, Arminiani et Rationalistae demonstrare conati sunt, re ipsa non eo quem diximus, sed longe alio sensu appellationem *Filii Dei* aetate Christi et Apostolorum penes Iudaeos fuisse communissimam ad Messiam designandum, et velut unum ex aliis propriis nominibus Messiae, cuiusmodi erant « rex Israel, » « propheta venturus, » « filius David. » Unde ulterius confici aiunt, huic nomini frequentatissimo penes eos, qui de divinitate Messiae nihil cogitabant, etiam in libris novi Testamenti significationem *naturalis* Filii Dei non subesse. Posset quidem aliis argumentis facile demonstrari, admissa etiam Socinianorum assertionem de usu appellationis inter Iudaeos, illationem de eiusdem significatione in doctrina Christi ipsius et Apostolorum esse absurdam; quia tamen hypothesis illa ipsa falsa est, eam sicut in thesi enuntiavimus, impugnamus. Primum rationes proponemus, quibus negans nostra propositio demonstratur; tum solvemus argumenta, quibus adversarii suam affirmationem de usu vulgari appellationis *Filius Dei* probare contendunt.

1° Quaestio non est, utrum Israelitae, qui non carne et sanguine docente sed Patre coelesti illustrante Scripturarum sensum profundius intelligebant, vel qui doctrinam Christi ipsius iam susceperant, eundem quem Messiam et Salvatorem credebant, etiam crederent et profiterentur Filium Dei, haecque nomina *Christi* et *Filii Dei* promiscue usurparent; id non solum damus sed maxime contendimus. (Cf. Tract. de Trin. th. VI.). At nunc quaeritur, utrum illi Iudaei, qui Messiam exspectabant merum tantummodo hominem, nomine *Filii Dei* non secus ac appellatione *filii David* passim uterentur ad eam, quam mente conceperant, dignitatem Messiae designandam. Hoc falsum esse asserimus.

Nam a) si appellatio *Filii Dei* inter Iudaeos erat vulgatissimum et proprium nomen Messiae, qui fit ut nullus

Pseudo-Messias inter tam multos, qui exorti sunt, illud unquam usurpaverit aut illo appellatus sit? Cf. Origen. contra Celsum l. I. n. 57.

b) Quoties sive vulgus Iudaeorum sive scribae et legis doctores in Evangelis narrantur locuti esse vel absolute de expectato Messia vel de dignitate Messiae in ipso Iesu, toties usurpant nomina *filii David* Matth. IX. 27; XII. 23; XX. 30; Marc. XI. 10; XII. 35; aut *propheta* cum articulo excellentiae (ὁ προφητης) Io. I. 25; VI. 14; VII. 40; aut *rex Israel* Matth. XXVII. 42; Io. XII. 13; aut *Christus* seu *Messias* Io. IV. 25; VII. 26. 31; IX. 22; X. 24; XII. 34 etc. Nomen autem *Filii Dei* nunquam reperitur, ubi Iudaei qui doctrinam divini magistri nondum receperant, de Messia sermonem habent, nisi ita ut tanquam blasphemiam ei exhiberent, quod se dicat esse *Filium Dei* Io. V. 18; X. 36; XIX. 7; Matth. XXVII. 40. 43. cf. 54. Hac criminatione et verbis etiam dissertis Io. V. 18. ostendebant Iudaei, ex sua quoque sententia nomen singulare *Filii Dei* exprimere aequalitatem cum Deo, quod ergo nec Messiae, si merus homo esset, tribui posset.

c) Hinc quaestio Caiphae Matth. XXVI. 53: « si tu es *Christus Filius Dei*, » complexa est ex duabus interrogationibus, ut apparet ex Luc. XXII. 66-71, ubi una ab altera distinguitur. Primum enim aiunt: « si tu es *Christus*, dic nobis. » Postquam Dominus ad hanc interrogationem respondit: « ex hoc erit Filius hominis sedens a dextris Dei, » tum demum ipsi subsumunt: « tu ergo es *Filius Dei*? » Eodem modo accusationem apud Pilatum fuisse duplicem, quod « dixit se *Christum regem esse*, » et quod « *Filium Dei* se fecit, » Ioannes nos docet Io. XVIII. 33 sq. coll. Luc. XXIII. 2. et Io. XIX. 7.

d) Sicut Iudaei increduli, cum Iesus se Filium Dei appellabat, non quancumque dignitatem Messiae sed aequalitatem cum Deo intelligebant, ita et multo magis fideles discipuli. Ideo hoc nomine auditu prociidunt et adorant Io. IX. 35-38; profitentur Christum Filium Dei, quia est resurrectio et vita ib. XI. 25-27; quia is est, qui de coelo descendit, quique dignus est absoluto mentis ac voluntatis obsequio,

quod, ut par est, praestari non potest nisi Patre revelante et trahente ad Filium Io. VI. 68-70; Matth. XVI. 14. 17. (coll. Io. VI. 44; Luc. X. 22). Imo etiam disserte distinguunt professionem quod Iesus est *Christus*, et fidem quod est *Filius Dei* Act. VIII. 37 (1).

Haec certe omnia simul spectata ita comparata sunt, ut quod aiunt de vulgari usu et de synonymia nominum *Christus* et *Filius Dei* penes eos quoque Iudaeos, qui Christum expectabant merum hominem, manifesto falsum esse demonstrent.

2°. Examinanda est probatio, qua adversarii, Grotius aliique suam sententiam persuadere conantur. Argumenta ducunt ex duplici testimoniorum classe; vel enim aiunt, Iesum etiam ab iis qui eius divinitatem non agnoscebant, dici consuevisse Filium Dei; vel textuum parallelismo utuntur, quod idem qui in uno loco dicitur Filius Dei, in alio parallelo vocatur Christus.

Verum ad priorem assertionem confirmandam nullus locus aliqua probabilitatis specie proferri potest praeter Io. I. 49, ubi professio est Nathanaelis: « Rabbi tu es Filius Dei, tu es rex Israel. » At a) nulla est ratio demonstrans, Nathanaelem divinitatem in Christo non agnovisse. Nam imprimis potuit Nathanael « verus Israelita, in quo dolus non erat, » unus esse ex illis, qui Deo illustrante divinitatem Messiae cognoscebant ex revelatione consignata in veteri Testamento. Cf. de Trin. th. VI. Sed hoc etiam omisso, Iesus se illi revelavit sufficienti manifestatione externa, exhibendo ut ei congruebat, suam omniscientiam, cui nuda et aperta sint intimae etiam cogitationes; ita enim illud: « vidi te sub ficu, » explicandum plane videtur. Maxime vero sese manifestavit ei speciali illustratione interna, quae sicut generatim vocationem externam comitatur, ita cum

(1) « Credo, Filium Dei esse Iesum Christum. » Critici aliquam movent difficultatem contra hunc versiculum, eo quod in multis Codd. desit. At illum legit ita ut in Vulg. est, iam s. Irenaeus l. III. c. 12. n. 8: πιστευομεν τον υιον θεου αυτου Ιησου Χριστου, pariterque multi Codices, Patres tam graeci quam latini non pauci et plures versiones vetustae eandem servant lectionem.

vocatione discipulorum primorum certe coniuncta erat abun-
dantissima. Praeterea *b*) non est necesse Nathanaeli asse-
rere distinctam cognitionem divinitatis Christi. Si enim
testimonium audivit Ioannis Baptistae: « testimonium perhi-
bui, quia hic est Filius Dei » Io. I. 34, potuit percussus
verbis et divina maiestate Domini Iesu omnibusque adiunc-
tis, et excitatus gratia interna (1) prorumpere in illam con-
fessionem, intelligens Iesum a Nazareth certissime esse eum
quem Baptista dixit Filium Dei, etiamsi supponatur signi-
ficationem nondum distincte intellexisse. Utraque interpre-
tatio Patres habet auctores, et utraque derivationem con-
fessionis Nathanaelis ex ficta illa synonymia nominum *Mes-
sias* et *Filius Dei* excludit. Hanc quippe hoc uno in loco
obtrudi non posse, convincunt argumenta, quibus eam su-
perius confutavimus.

Superest, ut dicamus de adversariorum probatione altera
ducta ex locorum parallelismo, ubi nomina *Christus* seu
Messias et *Filius Dei* aequipollentia haberi dicantur. Con-
ferunt Petri confessionem Matth. XVI. 16: « tu es Chri-
stus, Filius Dei vivi, » et eandem Marc. VIII. 29: « tu es
Christus. » At imprimis nisi supponatur id, quod est fal-
sissimum, omnia scilicet quae referuntur ab uno Evange-
lista, debere etiam contineri in relatione alterius, inde nihil
efficiet. Tum vero nemo negat, christiana fide imbutos pro
quibus Marcus scripsit Evangelium, nomine Christi intel-
lexisse Filium Dei; sed quod negamus illud unum est, Iu-
daeis solemne fuisse Messiam, quem merum hominem puta-
rent, appellare *Filium Dei*. Contra hanc vero nostram ne-
gationem ex parallelismo memorato argumentum est nullum.

Adhuc minus valet comparatio Luc. XXII. 66. cum v. 70;
nam loci nullatenus sunt paralleli; immo ex eorum compa-

(1) Manifestationem ex ipsa maiestate Domini Iesu, et quod « side-
reum quiddam radiabat ex oculis eius, » considerat s. Hieronymus uni-
versim in mirabili vocatione Apostolorum. « Certe fulgor ipse et ma-
iestas divinitatis ocellatae quae etiam in humana facie relucebat, ex pri-
mo ad se videntes trahere poterat aspectu. Si enim in magnete lapide etc...
quanto magis Dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat, quos
volebat » s. Hieronym. in Matth. IX. 9. (T. VII. p. 50). Cf. ad Princi-
pium ep. 65. n. 8.

ratione evincitur falsum esse, quod contendunt adversarii;
de qua re paulo ante diximus. Si vero concederetur paral-
lelismus, non aliud esset consequens, nisi quod sciverint
sacerdotes, Iesum se non quomodocumque Messiam esse do-
cuisse, et qualem ipsi expectabant; sed docuisse se Messiam
qui sit Filius Dei. Unde in hac hypothesi sacerdotes non
ex sua sententia de expectato Messia, sed ex doctrina Iesu
tamquam parallelas proponerent duas quaestiones: « si tu
es Christus, » « si tu es Filius Dei. »

THESIS IV.

*Divinitas Iesu Christi Filii Dei demonstrata
ex potentia et operatione divina in ordine naturae et gratiae,
quae una est in Deo Patre et Iesu Christo.*

« Attributa divinitatis quibus Deus in veteri Testamento Israeli sese
revelavit unum verum Deum, in libris novi Testamenti exhibentur ut
attributa Iesu Christi, ita ut ipse demonstretur esse idem unus verus
Deus. Nominatim vero ex doctrina Scripturarum Christus 1º est huius
temporarii et mutabilis universi in ordine naturali aeternus et im-
mutabilis creator; 2º donorum gratiae et vitae aeternae in ordine su-
pernaturali largitor et auctor non solum per mediationem ut causa
meritoria, sed etiam ut causa efficiens et fons omnis vitae et omnis
perfectionis, quia est ipsa vita et perfectio absoluta ».

I. Indubitata est, in Scripturis vim creatricem exhi-
beri ut proprium characterem unius veri Dei, et Deum Israe-
lis frequenter in sermonibus prophetarum se demonstrare
unum verum Deum hoc argumento, quod creavit coelum
et terram, et praeter ipsum unum Deum nullus est creator
et ideo nullus alius Deus. « Tu es Deus *solus* omnium re-
gnorum terrae, *tu fecisti coelum et terram* » Is. XXXVII. 16.
« Ego sum Dominus יהוה faciens omnia, *extendens coelos
solus, stabiliens terram et nullus mecum* » Ib. XLIV. 24.
« Ego ipse, ego *primus et ego novissimus; manus quoque mea
fundavit terram et dextera mea mensa est coelos* » Ibid.
XLVIII. 12. 13. cf. Is. XLV. 5. 6. 12; Jer. X. 10-12; Baruch III.
32-36. Unde cuicumque ex rei veritate tribuatur ea virtus
et ea actio, quae est virtus et actio solius Dei, is certo est

verus Deus, non autem Deus alius et alius sed unus solus Deus; nam « ego solus et nullus mecum dicit Dominus. »

Iam 1° dissertis et clarissimis verbis docet nos s. Paulus, Deum aeternum et immutabilem qui in principio coelum et terram fundavit, esse Dei Filium qui nobis locutus est novissime diebus istis, qui purgationem fecit peccatorum, qui sanctificans participavit nostrae carni et sanguini factusque est frater eorum, quos sanctificavit Heb. I. 10-12. coll. I. 2. 3; II. 11-14. Comparat Apostolus angelos cum Filio Deo, in quo nobis Pater novissime locutus est, et qui fecit purgationem peccatorum, allatis Scripturae V. T. testimoniis nonnullis, in quibus de angelis et de Filio Dei sermo est. « Ad angelos quidem dicit, qui facit angelos suos spiritus... Ad Filium autem (1): thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi.... Et (iterum dicit ad Filium): tu in principio, Domine, terram fundasti et opera manuum tuarum sunt coeli. Ipsi peribunt... tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. »

Verba desumpta sunt ex Ps. CI (heb. 102), cuius secunda pars est de glorificatione Sion et conversione gentium, ut populi et reges serviant Domino; videlicet est de Ecclesia novi Testamenti. Incipit Psalter hanc partem appellatione ad illum ipsum, qui aedificaturus est Sion: tu exurgens misereberis Sion. Is autem est ipse unus verus Deus יהוה. « Tu Domine יהוה in aeternum permanes.... Tu exurgens misereberis Sion.... Timebunt gentes nomen tuum Domine יהוה et omnes reges terrae gloriam tuam.... Aedificavit Dominus יהוה Sion. » Ad illum eundem dirigitur contenti oratione ultima invocatio, quae verbis constat a Paulo citatis: « initio tu Domine (2) terram fundasti » etc. Atqui haec dicta esse de Filio Dei Iesu Christo, disserte declarat Apostolus. Ergo ex doctrina Apostoli is est Filius Dei

(1) Προς μὲν τοὺς ἀγγέλους... πρὸς δὲ τοὺς υἱόν. Praepositio ad evidenter h. l. ut alibi respondet hebraico ה' aut הָא, quae particulae in huiusmodi constructione significant: « de Angelis, de Filio » (Vide Gesen. Sprachgeb. §. 220. n. 2. c.).

(2) In textu hebraico psalmi vocabulum Domine non legitur, quod parvi refert, cum ex antecedentibus evidenter huc etiam pertineat.

ita, ut sit unus verus Deus, aeternus et incommutabilis, creator coeli et terrae, praeter quem alius Deus non est. Quamvis ergo Filius distinguatur a Deo Patre, quod quidem per se satis manifestum differimus inferius tractandum; distinctio tamen nulla potest esse ratione divinitatis, ne non sit unus Deus praeter quem alius non est; sed necessario ea sola erit distinctio, quae enuntiatur ipsis nominibus relativis, ratione scilicet paternitatis quae est relatio principii generantis ad Filium, et ratione filiationis quae est relatio procedentis per generationem a Patre.

Eodem modo Iesus Christus, cuius sanguine in cruce pax facta est inter coelum et terram, dicitur esse ipse, in quo et per quem « condita sunt universa in coelis et in terra, visibilia et invisibilia, et in quo omnia constant » Coloss. I. 16. 17. 20.

Creatio itaque est actio ipsius Filii Dei, qui est Iesus Christus; ex paulo ante demonstratis autem virtus et actio creatrix est essentialiter divina. Atqui (ut ex Tractu de Deo supponimus) virtus divina est una ita, ut a) repugnet eius multiplicatio, sicut repugnat multiplicatio divinae naturae; ut b) omnis actio ad extra in Deo ipso sit unus actus simplicissimus, non autem sit actio alia atque alia nisi secundum nostrum modum considerandi, quatenus unus actus ad obiecta diversa refertur. Ergo tum actio creatrix tum actus alii ad extra, quos mentis consideratione distinguimus, in Filio Dei sunt eadem numero actio ac in Patre, licet ratione originis in Patre sit non communicata, in Filio sit communicata per generationem a Patre.

2°. Haec declaratione supposita iam etiam intelliguntur verba ipsius Christi Domini, quibus suam unitatem cum Patre ex unitate virtutis et actionis et hoc ipso suam divinitatem declarat. Ita Io. X. 28 sqq. declarat Christum in primis suam potentiam, qua ipse dat vitam aeternam et oves suas servat, ut nemo possit eas rapere: « et non rapiet eas quisquam de manu mea. » Tum ad hoc ipsum probandum explicat potentiae dandi vitam aeternam, quae manifesto potentia divina est, et omnipotentiae communicationem a Patre ita, ut omnipotentia sit in Patre et eadem tota

communicata in Filio: « Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est (1), et nemo potest rapere de manu Patris mei. » Est itaque manus seu potentia Filii et est manus seu potentia Patris: « non rapiet quisquam de manu mea » - « nemo potest rapere de manu Patris. » Distinctio non est in potentia; nam ea etiam, ut consideratur in Filio communicata, sicut in Patre communicante est id, « quod maius omnibus est; » sed distinctio tota in eo versatur, quod est Pater qui communicat, et est Filius, qui habet communicatione unam et eandem potentiam. Quia vero potentia in Deo est ipsum absolutum *Esse*, « quod maius omnibus » (vide Tract. de Deo), hinc sponte sequitur ultima conclusio orationis Christi: « ego et Pater unum sumus. »

Christus itaque declarat suam potentiam esse divinam ex eo, quod est potentia eadem quae est Patris; et hoc alterum explicat, eo quod Filius et Pater *unum* sunt. De hac unitate et distinctione formaliter spectata dicitur alibi, nunc solum loquimur de unitate virtutis et actionis divinae, atque ex demonstratis illud tenemus, ipsum illum Dei Filium, qui manifestatus est in carne, qui versatus est inter Iudaeos, esse unum cum Patre principium sicut creatione ita omni divina operatione ad extra, ideoque cum Patre unum verum Deum; adeo ut propositio: Filius, qui in tempore caro factus est, creat, operatur divina, aequae vera sit ac altera: Pater creat et operatur; utraque autem intelligi debeat ita: unus Deus, qui est Pater et Filius, creat et omnia operatur ad extra unitate actionis tanta, quanta est unitas divinae naturae.

Hanc unitatem exprimunt Io. V. 17-21 illae Christi locutiones *affirmantes*: « Pater meus usque modo operatur, et ego

(1) Ita legitur hic textus non solum in nostra Vulg. sed eodem modo semper erat in versione latina etiam ante Hieronymum, ut demonstrant CC. latini et citationes Patrum apud Sabatier; consentit versio Coptica et Cod. Alexandrinus (A). Si legitur, ut nunc est in textu graeco: « Pater, qui dedit mihi, maior omnibus est; » sensus manet idem, forma tantum argumenti paulum immutata. Semper enim manus Filii dicitur omnipotens, sicut manus Patris omnipotens est, et ipse maior omnibus; ratio vero aequalis omnipotentiae redditur, quia unum sunt Pater et Filius.

operor... Quaecumque ille fecerit, haec et Filius similiter facit... Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius quos vult vivificat. » Idem dicitur *negative*: « non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. » Ergo in Filio (secundum illam naturam, de qua hic sermo) nulla est operatio, quae non sit operatio Patris. Hoc autem utrumque, quod nihil operari potest Filius quod non operetur Pater, et quod Filius omnia similiter operatur quaecumque Pater operatur, declarat *ex communicatione* a Patre in Filium: « Pater enim omnia demonstrat ei, quae ipse facit. » Demonstrat ei videlicet gignendo, quemadmodum saepe Patres loquuntur, et ipsa communicatione actus substantialis, ut actus unus sit in Patre et in Filio. « Verba quae ego loquor vobis, a me ipso non loquor; Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis mihi (gr. credite mihi), quia ego in Patre et Pater in me est? » Io. XIV. 10. 11. Verba haec Christi Domini: non potest Filius a se facere quidquam, s. Gregorius Naz. (or. 30. al. 36. n. 11) explicat praeclare: « nihil igitur (absoluti) est proprium, quia omnia communia, quia ipsum *Esse* commune est et aequale, quamvis Filio sit a Patre » οὐδὲν οὐν ἰδίον ἐστὶ κοινὸν, ἔπειτα καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι κοινὸν καὶ ἰσοτιμὸν, εἰ καὶ τῆ οὐσὶα παρὰ τοῦ πατρὸς.

Porro ex dictis apparet, cur Christus Dominus velut synonymas adhibeat sententias: « si quid petieritis *Patrem* (1) in nomine meo, *hoc faciam*, ut glorificetur Pater in Filio; si quid petieritis *me* in nomine meo, *hoc faciam*; si quid petieritis Patrem in nomine meo, *dabit vobis* Io. XIV. 13. 14; XV. 16; XVI. 23.

II. Testimonia, quibus usi sumus ad demonstrandam unitatem actionis et consequenter omnis absolutae perfectionis in Patre et Filio Iesu Christo, iam exhibent Christum ipsum ordinis supernaturalis auctorem. Quia vero in praecedentibus unitatem tantummodo operationis Patris et Filii praec oculis habuimus, divinitatis character in Christo

(1) In textu graeco omittitur vox *Patrem*: « quodcumque petieritis, » vel aliter: « quodcumque petieritis me. » Non desunt tamen testes praeter Vulgatam etiam alii pro nostra lectione.

sub ratione principii omnium gratiarum totiusque ordinis supernaturalis distinctius adhuc considerandus est.

Sine dubio solus verus Deus est vita, veritas, a quo tamquam a causa efficiente, et in quo tamquam in fine est creaturae rationalis vita aeterna; qui dat ipsum Spiritum veritatis; in quo solo homines possunt operari salutariter, et sine quo nihil possunt; qui dilectionem suam et inhabitationem in cordibus hominum promittit et dat ut gratiam et munus divinum. Neque enim haec vel omnia vel singula nisi de solo vero Deo dici sine crimine idololatriae possunt. Atqui haec omnia hisque gemina multa Christus de se suis discipulis, discipuli de Christo omnibus, quos doctrina christiana instituunt, credenda proponunt et repetunt tamquam principia certissima fidei christianae. Ergo Christus ipse et per suos Apostolos non singulis solum quibusdam sententiis, sed totius doctrinae suae complexu revelavit se ut unum verum Deum, quia solus Deus est aut esse potest auctor ordinis supernaturalis.

1°. Christus se dicit a ipsam veritatem et vitam » (ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀληθεὶς καὶ ἡ ζωὴ) ita ut, qui cognoscit et videt ipsum, cognoscat et videat Patrem. Io XIV. 6-11. « Sicut enim Pater habet vitam in semetipso (h. e. vitam absolutam et non per participationem), sic dedit et Filio habere vitam in semetipso » (vita est eadem absoluta et essentialis, sed quatenus consideratur in Filio, est communicata a Patre) Io. XI. 26. In Filio itaque est plenitudo divinitatis; neque enim aliud est ipsa veritas et ipsa vita essentialis et absoluta; et in Filio, quatenus manifestatus in carne per hanc corporalem naturam factus est visibilis, a inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter » (σωματικῶς) Coloss. II. 9. Haec quippe Apostoli expressio non melius explicari posse videtur quam ex doctrina s. Ioannis, quod, dum Filius manifestatus est in carne, ipsa a vita manifestata est » (ἡ ζωὴ ἐφανερώθη): « et vidimus, inquit, et testamur et annuntiamus vobis vitam aeternam (τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον), quae erat apud Patrem et apparuit nobis » 1. Io. I. 1. 2.

Iam haec plenitudo, haec vita et veritas absoluta est principium efficiens omnis perfectionis. Et si consideratur

ut est in Filio incarnato, nominatim est principium omnis perfectionis, omnis gratiae, et omnis vitae in ordine supernaturali; ad hunc enim restituendum pertinet incarnatio. Hinc Christus cum revelatione, qua se manifestat ipsam vitam in se, semper coniungit relationem principii ad vitam supernaturalem participatam in nobis. « Ego sum resurrectio et vita, qui credit in me..... vivet »; « ego sum panis vitae, qui venit ad me, non esuriet, et qui credit in me, non sitiet umquam »; « ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam »; « ego sum lux mundi, qui sequitur me, habebit lumen vitae »; « ego vitam aeternam do eis » Io. VI. 35, 40; VIII. 12; X. 28; XI. 25. Ita et Apostoli constanti doctrina: « in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et estis in illo repleti » Coloss. II. 9. 10; « cum Christus apparuerit vita vestra » ἡ ζωὴ ἡμῶν (al. ὑμῶν); « hoc est testimonium, quoniam vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita in Filio eius est; qui habet Filium, habet vitam » (τὴν ζωὴν) 1. Io. V. 11. 12; « auctorem vitae (τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς) interfectistis » Act. III. 15. etc.

2°. Christus mittit suis Apostolis ipsum Spiritum veritatis et sanctitatis, non secus ac Pater. Nam sicut Christus ait: « Spiritus Sanctus quem Pater mittet in nomine meo, ille vos docebit omnia »; eodem modo rursus ait: « ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis » Io. XIV. 26; XV. 26.

Est vero principium, a quo pendet haec missio, aequae Filii ac Patris propterea, quia quidquid Patris est, est etiam Filii. Hinc sicut superius vidimus omnem actum omnemque operationem Filii esse ipsum actum et ipsam operationem Patris, sed ita ut in Filio sit a Patre; sic pariter eadem virtus et operatio est in Spiritu veritatis communicata a Filio aequae ac a Patre. Haec omnia Christus de se ipso docet et credenda proponit Io. XVI. 13-15. « Cum venerit ille Spiritus veritatis (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας), inquit, docebit vos omnem veritatem. » Est ergo hic Spiritus veritatis in se veritas absoluta, et principium omnis veritatis participatae sicut Pater et Filius. Ex qua autem origine sit, et unde in se habeat, ut possit docere omnem veritatem, declaratur eodem fere modo, quo communicatio

nem actus a Patre in Filium explicatam esse vidimus. « Spiritus veritatis docebit omnem veritatem; non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur. » Ideo veritas absoluta, quae essentialiter una est et non multiplicabilis ac principium omnis veritatis participatae, non modo in Patre et Filio est sed etiam in tertio, qui est Spiritus, quia sicut in Filio ita in Spiritu est veritas communicata manens una numero: « Spiritus veritatis docebit omnem veritatem; non enim loquetur a semetipso. » Iam vero Iesus Christus Filius Dei is est, a quo ipse Spiritus veritatis communicatam habet perfectionem absolutam, qua docet omnem veritatem. « Ille me clarificabit, quia de meo accipiet (ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαλήσει) et annuntiabit vobis. Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis. » Hinc intelligitur, Spiritum non modo esse *veritatem absolutam*; sed etiam relative *Spiritum veritatis*, quae *veritas* est Filius. De hac communicatione veritatis ac proinde naturae sicut a Patre ita a Filio in procedentem ab utroque Spiritum Sanctum distinctius agimus in Tractatu de Trinitate (Sect. III.).

Quod nunc ad nos pertinet, constat solius veri Dei esse dare, mittere Spiritum veritatis, qui doceat omnem veritatem, idque ita ut mittens sit principium ipsius Spiritus veritatis. Et sane haec affirmantur de Deo Patre utpote prorsus divina, quae creaturae cuiusque essentialiter et evidenter repugnant. Atqui haec eodem modo, quo Patri, Filius Christus Iesus sibi vindicat, et vindicat hac ratione, quod omnia, quae sunt Patris, sunt etiam ipsius Filii. Ergo verus et unus cum Patre Deus est.

3°. Reliqua quae initio huius partis proposuimus, paucis indicasse sufficiat. Manenti in se tamquam in principio omnis gratiae et vitae supernaturalis promittit Christus fructum multum; vicissim vero non manens in Christo vitam non habet Io. XV. 5. 6. Diligenti se promittit sicut dilectionem a Patre, ita pari omnino modo ut bonum supremum dilectionem suam; atque in homine dilecto et dilectore promittit sicut mansionem Patris, ita mansionem suam tamquam unam et eandem: « qui autem diligit me,

diligetur a Patre meo, et ego diligam eum et manifestabo ei me ipsum.... et ad eum *veniemus* et mansionem apud eum *faciemus* » Io. XIV. 21. 23. cf. I. Io. I. 3; II. 24; Eph. III. 17. Huc etiam pertinent apprecationes, quibus solemne est Apostolis salutare fideles initio et fine epistolarum: « gratia vobis et pax a Deo Patre et Iesu Christo Domino Nostro; gratia D. N. Iesu Christi cum omnibus vobis. » Haec vero sive per se spectentur, sive consideretur aequalitas, qua Christus Deo Patri coniungitur, dici nullo modo possunt nisi de uno vero Deo.

THESIS V.

Divinitas Iesu Christi demonstratur ex cultu divino ei in Scripturis vindicato

« Verac et unius cum Patre divinitatis rationi respondet ratio cultus quem soli vero Deo deberi et quem ad ullam creaturam transferre nefas esse constat; supremum videlicet cultum adorationis, atque fidei, spei et charitatis plenissimum obsequium Christus tam ipse tum per suos praecones Apostolos sibi aequae ac Patri deferendum esse docet » ac praecipit. »

I. Consideretur primum aequalitas honoris supremi et cultus adorationis, quem Christus Iesus cum Deo Patre sibi postulat et Scripturae universae ei vindicant. Protestatur Deus: « ego Dominus, hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo » Is. XLII. 8. Et sane constat hoc fundamentum esse omnis religionis sive sanae rationis lumine cognitae sive revelatae. « Dominum Deum tuum timebis et ei soli servies... ipse est laus tua et Deus tuus » Deut. X. 20. « Non est similis tui in diis Domine... omnes gentes adorabunt te Domine et glorificabunt nomen tuum... tu es Deus solus » Ps. LXXXV. (86). 8-10.

Atqui Christus Dominus primis generatim postulat, « ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem » Io. V. 23. Ne vero analoga tantum comparatio institui putetur, huiusmodi interpretationem excludunt verba ipsa; eodem enim modo exprimitur actus relatus ad Filium sicut relatus ad Patrem (ὅτι πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα); excludit contextus, in quo sententia citata est re-